

Hof van Cassatie van België.

Ontmanteling van de Staat: kort bestek van de praktische internationaalrechtelijke implicaties.

Rede
door de heer J.F.LECLERCQ,
procureur-generaal
bij het Hof van Cassatie,
uitgesproken op de plechtige openingszitting
van het Belgische Hof van Cassatie
op 2 september 2013.

Afdeling I. - Ontmanteling van de Staat en Territoriale wijzigingen.

§ 1. - Een kies onderwerp.

1. Op 4 juni 1958 schittert een "Caravelle" in de staalblauwe lucht boven Algiers. Zij landt om 11u30 op het terrein van Maison-Blanche. Generaal de Gaulle, in uniform maar zonder decoraties, verlaat het vliegtuig.

Eerst schudt hij de hand van generaal Salan. Deze laatste, in vol ornaat, verweerd gezicht en grijsblauw haar leidt de opstand sedert tweeëntwintig dagen.

Diezelfde generaal had op 13 mei generaal Ely, stafchef van Landsverdediging gebeld met de melding: " Nous nous

trouvons devant une réaction contre l'abandon; cette réaction a pris la forme d'un véritable désespoir".

In de namiddag van 4 juni nemen een aantal verontruste sprekers het woord op het Forum d'Alger. Pierre Lagaillarde is een van hen en met ingehouden woede maakt hij brandhout van het "Système" en de uitlopers daarvan die hij in de regering van generaal de Gaulle meent te ontwaren. Het volk reageert ongerust en er worden vlugschriften verspreid. Een daarvan eindigt aldus: "Nous ne voulons plus de politique partisane ni du Système. Nous exigeons que l'Algérie soit intégralement une province française".

Om 19 uur zwaaien de balkondeuren open, generaal Salan verschijnt en verkondigt met luide stem: "Algériennes, Algériens, mes amis, depuis bientôt trois semaines, tous les jours, nous avons attendu du haut de ce Forum, nous avons appelé le général de Gaulle. (...) Nous sommes aujourd'hui tous ici, coude à coude, et le général de Gaulle sait que dix millions de Français sont unis jusqu'au bout de leur âme".

Jacques Soustelle, de volgende spreker, met de intonatie van zijn gloriedagen bij radio Londen, zegt onder meer: "Le général de Gaulle est parmi nous et s'il en est ainsi, c'est parce que l'Algérie fidèle l'a voulu, c'est parce qu'elle a voulu demeurer à jamais française".

De plechtigheid gaat rechtstreeks op de radio en ook de verslaggever is overmand door emotie en onder de indruk van de uitzinnige menigte.

De Gaulles verschijning wordt door de menigte stormachtig begroet en hij moet de storm even laten bedaren om het woord te kunnen nemen.

Uiteindelijk roept hij uit: "Je vous ai compris!".

De reactie van de menigte is zo hevig dat generaal de Gaulle pas na enige tijd verder kan gaan: "(...) Et je déclare qu'à partir d'aujourd'hui, la France considère que, dans toute l'Algérie, il n'y a qu'une seule catégorie d'habitants. Il n'y a que des Français à part entière, avec les mêmes droits et les mêmes devoirs".

Applaus is zijn deel wanneer hij het leger feliciteert en een referendum over de toekomst van Algerije aankondigt. Toch stijgt enig gemor op wanneer hij voorstelt - ik citeer - "les portes de la réconciliation" te openen voor de fellagha, wiens moedige strijd hij niettemin veroordeelt.

2. Tot op heden bestaat er discussie over de ware draagwijdte van de uitlating van generaal de Gaulle: "Je vous ai compris!".

Reeds op 4 juni hebben een aantal Franse Algerijnen, van de hoge bourgeoisie tot de koloniale van Mitidja, die grote, prachtige en vruchtbare Algerijnse prairie, over de hogere officieren en politieke personaliteiten in Algiers, met teleurstelling vastgesteld dat de voorzitter van de Conseil, de Gaulle, twee uitdrukkingen niet heeft uitgesproken: "Algérie française" en "intégration".

Wij kennen nu het lot van de eis dat Algerije "intégralement une province française" moest worden. Mijn relaas haalde ik uit het zeer levendig werk van Claude Paillat "Le dossier secret de l'Algérie", dat werd gepubliceerd in 1961⁽¹⁾. Ik kom hier verder op terug bij de bespreking van de Deense kolonisatie en die van Groenland.

3. Eind november begin december 2012, toen alle ogen gevestigd waren op Ramallah omdat het stoffelijk overschot van president Yasser Arafat werd opgegraven en de VN-stemming over het statuut van Palestina werd voorbereid, deden zich in Israël een aantal belangrijke politieke gebeurtenissen voor. Zo onder meer de "voorverkiezing" bij de Likoud-partij van eerste minister Netanyahu, die een verkiezingsakkoord had gesloten met "Israel Notre Maison" de partij van Lieberman. Meer bepaald de verklaringen van Moshé Feiglin, een Likoud-koloniaal die een verkiesbare plaats bekleedde op die gemeenschappelijke lijst. Hij stelde de annexatie voor van Cisjordanië en de herverovering van de Gaza strook⁽²⁾.

Het lot van die voorstellen is welbekend.

Mijnheer de Eerste Voorzitter,
Dames en heren,

4. Deze twee voorbeelden illustreren ten overvloede het kiese karakter van de ontmanteling van de Staat en de noodzaak van een serene behandeling van het onderwerp.

Ik hanteer dus met opzet het vage begrip "ontmanteling van de Staat", eerder dan de juridisch meer precieze bewoordingen "territoriale veranderingen" die

⁽¹⁾ Ik dank het secretariaat van het parket van het Hof van Cassatie voor zijn medewerking, inzonderheid Eric Ruytenbeek, hoofdsecretaris, Nathalie Van den Broeck, secretaris-hoofd van dienst, Ilse Neckebroeck, secretaris met opdracht, en Nicole Gilbert, medewerker. Over het in de tekst vermelde werk, zie C. Paillat, Le dossier secret de l'Algérie, Le livre contemporain, Paris, Imprimeries Oberthur, 1961, p. 11, 36, 37, 38 en 39. Zie ook infra, nr. 13.

⁽²⁾ Zie S. Dumont, "Israël se raidit face à la Palestine", Le Soir, 3 dec. 2012, p. 12.

onmiddellijk verplichten tot een, soms heikel, juridisch onderscheid tussen verschillende begrippen: het verkrijgen van de politieke en juridische onafhankelijkheid van de koloniale gebieden op grond van het recht op dekolonisering en, meer bepaald, van het zelfbeschikkingsrecht van de volkeren als bepaald in de artikelen 1, §2, en 55 van het Handvest van de Verenigde Naties, afscheiding, de ontbinding omschreven als het uiteenvallen van een Staat in verschillende nieuwe Staten, de vreedzame vereniging van grondgebieden die vooraf beslist hebben uiteen te gaan om nadien op een verschillende wijze samen te gaan, het verwerven van een grondgebied dat geen staat is op grond van de beginselen van daadwerkelijke bezetting en geografische verbondenheid, het verwerven van grondgebied dat een Staat is door afstand van grondgebied bij verdrag of, meer betwistbaar, door gebiedsverovering of annexatie, de Staatserkenning, de regeringserkenning, soms ook de vertegenwoordiging van de Staat genaamd, en de opeenvolging van Staten, waarbij, overeenkomstig het Verdrag van Wenen van 1978 en het Verdrag van Wenen van 1983, een Staat in de plaats van een andere de internationale betrekkingen van een grondgebied behartigt⁽³⁾.

§ 2. - De juridische moeilijkheden in het internationaal recht. Het voorbeeld van de ontmanteling van de voormalige Sovjetunie.

5. De ontmanteling van de Sovjetunie is een voorbeeld van internationaalrechtelijke moeilijkheden. De "val van de Muur" heeft de ontmanteling van de Staat en de problemen van de opvolging opnieuw in de belangstelling gebracht.

Wat is de juridische aard van de ontmanteling van de Sovjetunie? Bestaat die ontmanteling in een ontbinding die kan worden aangemerkt als het uiteenvallen van een Staat in verschillende nieuwe Staten of kan zij worden gelijkgesteld met een reeks afscheidingen? In het eerste geval moet men ervan uitgaan dat de Sovjetunie heeft opgehouden te bestaan door de ontbinding, in het tweede geval blijft zij voortbestaan na de reeks afscheidingen tijdens het jaar 1991. Maar kan een van de nieuwe Staten, in de eerste hypothese, aan de VN melden dat hij de plaats inneemt van de Sovjetunie en haar vaste zetel in de Veiligheidsraad zal bezetten? Hoe ligt de verhouding tussen, enerzijds, de feitelijke vaststelling van de vervanging van de ene soevereiniteit over een bepaald

⁽³⁾ Zie M. Drain, Relations internationales, Collection Paradigme, Bruxelles, De Boeck-Larcier, 2012, p. 89 e.v.

grondgebied door de andere en, anderzijds, de bevestiging van het bestaan van een juridische toestand die wordt gekenmerkt door de overdracht van de rechten en verplichtingen van de ontbonden Staat naar een van de nieuwe Staten? Het probleem van de ontmanteling van de Sovjetunie waardoor op het einde van het jaar 1991 op zijn grondgebied vijftien nieuwe onafhankelijke Staten zijn ontstaan, is des te complexer omdat de Sovjetunie een grote mogendheid was met een aanzienlijk nucleair en conventioneel militair arsenaal, wat leidt tot andere samenhangende belangrijke juridische knelpunten zoals het lot van het Sovjetleger, van de ontwapeningsverdragen en van de wapenbeheersing. Die verdragen vormden de hoeksteen van een geostrategisch evenwicht tussen Oost en West. Bij deze ingewikkelde juridische problematiek komt nog de bijzondere juridische toestand van de vroegere Baltische republieken.

De keuze tussen de ontbinding of de reeks afscheidingen is in dit geval moeilijk omdat de voormalige Sovjetrepublieken weliswaar zelf het einde van de Sovjetunie hebben uitgeroepen, met andere woorden de ontbinding ervan, maar, enerzijds, ook de deelnemers aan de Akkoorden van 21 december 1991 van Alma-Ata, de voormalige hoofdstad van Kazachstan, te weten de vertegenwoordigers van de elf voormalige Sovjetrepublieken, onder meer Rusland, Wit-Rusland en Oekraïne, en, anderzijds, de internationale gemeenschap, eensgezind hebben geoordeeld dat Rusland de voortzetting zou zijn van de Sovjetunie in alle internationale organisaties, en meer bepaald als vast lid van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties zou zetelen, en, in beginsel zij het met enig voorbehoud, als kernmacht⁽⁴⁾. Dat impliceert evenwel niet dat de leden van de "Communauté de Etats Indépendants - CEI", andere dan Rusland, de voortzetting van de Sovjetunie door Rusland voetstoots hebben aanvaard. Inzonderheid Oekraïne heeft zich steeds hevig verzet tegen het statuut van Rusland als Staat die de Sovjetunie voortzet.

Oekraïne heeft niet alleen in zijn eigen parlement betwist dat Rusland de Sovjetunie voortzet, maar het heeft dat standpunt herhaaldelijk bij verschillende internationale instellingen verdedigd. Oekraïne is steeds een grote voorvechter geweest van het gelijkheidsbeginsel en stelde dat aannemen dat Rusland de algemene voortzetting van de Sovjetunie is de andere Staten die

⁴ Zie M. Drain, *Relations internationales*, Collection Paradigme, Bruxelles, De Boeck-Larcier, 2012, p. 91, 241 en 242; H Hamant, *Démembrement de l'URSS et problèmes de succession d'Etats*, Collection de droit international, Bruxelles, Bruylant-Éditions de l'Université de Bruxelles, 2007, p. 83 e.v.

uit de voormalige Sovjetunie zijn ontstaan te kort doet, zelfs op het vlak van de kernwapens. Dat Oekraïense standpunt werd bijvoorbeeld omstandig verdedigd in een verklaring die de Oekraïense vertegenwoordiger heeft voorgelezen voor de Raad van de directeurs van het Internationale Agentschap voor atoomenergie (IAEA) op 13 januari 1993.

De Oekraïense vertegenwoordiger heeft duidelijk gesteld (vertaling in het Frans door professor H el ene Hamant van de universiteit Lyon 3): "Pour des raisons de principe, l'Ukraine ne peut reconnaître à la Fédération de Russie quelque statut particulier que ce soit, par rapport aux autres Etats successeurs de l'ancienne Union soviétique, à l'égard des traités, des biens ou engagements de l'ancienne URSS. La seule exception est constituée par l'entente obtenue dans le cadre de la Communauté des Etats Indépendants concernant la continuation, par la Fédération de Russie, de la qualité de l'URSS en tant que membre de l'O.N.U., y compris la qualité de membre permanent du Conseil de sécurité. (...) En conséquence, l'Ukraine voudrait déclarer officiellement dans ce Conseil qu'elle ne peut reconnaître automatiquement à la Fédération de Russie le statut de continueur d'Etat partie au Traité sur la non-prolifération des armes nucléaires du 1er juillet 1968"⁽⁵⁾.

6. Het ligt in de regel niet in mijn bedoeling om de ontmantelingsproblemen te bespreken die de interne rechtsorde raken van de voormalige Sovjetunie en evenmin om de ontmanteling ervan te omschrijven volgens het internationaal recht.

Toch moet worden vastgesteld dat de reactie van de internationale gemeenschap in ieder geval eerder uitgaat van een reeks afscheidingen als van een ontbinding die wordt omschreven als het uiteenvallen van een Staat in verschillende nieuwe Staten.

De toestand verschilt inderdaad van de toestand in Tsjecho-Slowakije waar de Tsjecho-Slowaakse staat op 20 juni 1992 heeft verklaard dat de Staat werd gescheiden in twee onafhankelijke gelijkwaardige nieuwe Staten, de republiek Tsjechië met Praag als hoofdstad en de republiek Slowakije met Bratislava als hoofdstad⁽⁶⁾. Daardoor heeft geen van beide nieuwe onafhankelijke Staten de zetel van Tsjecho-Slowakije in de

⁽⁵⁾ Zie H. Hamant, *Démembrement de l'URSS et problèmes de succession d'Etats*, Collection de droit international, Bruxelles, Bruylant-Editions de l'Université de Bruxelles, 2007, p. 202 e.v.

⁽⁶⁾ Zie M. Drain, *Relations internationales*, Collection Paradigme, Bruxelles, De Boeck-Larcier, 2012, p. 91, 245 en 246.

internationale organisaties kunnen innemen. Zij konden evenmin, zonder de instemming van de verdragsluitende Staten, de akkoorden overnemen die niet van kracht waren op het ogenblik van de ontbinding van Tsjecho-Slowakije.

In het geval van de voormalige Sovjetunie stelt men daarentegen het volgende vast⁽⁷⁾.

Wat betreft Rusland:

- de diplomatieke betrekkingen van de andere landen met de Sovjetunie werden voortgezet met Rusland zonder erkenning van die Staat noch nieuwe accreditering van de ambassadeurs;
- de zetel van de Sovjetunie in de UNO en in de andere internationale organisaties werd gewoon ingenomen door Rusland, zoals ik reeds heb beklemtoond;
- bijna alle verdragen die de Sovjetunie verbonden, bleven behouden ten aanzien van Rusland, onder meer alle multilaterale verdragen en bovendien werden verdragen overgenomen die de Sovjetunie weliswaar had ondertekend maar die nog niet in voege waren getreden;
- ten slotte zijn alle bezittingen van de voormalige Sovjetunie in het buitenland door Rusland overgenomen, net zoals Rusland ook alle openstaande schulden heeft betaald.

Dat alles was helemaal niet het geval voor de andere Staten die uit de voormalige Sovjetunie zijn ontstaan, op de voormalige Baltische republieken na, zoals ik later zal verduidelijken:

- die Staten dienden te worden erkend door de andere Staten die met hen diplomatieke betrekkingen dienden aan te knopen;
- die Staten dienden lid te worden van de internationale organisaties;
- die Staten hebben ten slotte niet alle verdragen overgenomen en als ze het wel hebben gedaan is dat soms onder de vorm van toetreding gebeurd.

Het beklemtoonde verschil tussen, enerzijds, Rusland en, anderzijds, in de regel, de andere Staten die uit de voormalige Sovjetunie zijn ontstaan, toont duidelijk het

⁽⁷⁾ H. Hamant, *Démembrement de l'URSS et problèmes de succession d'Etats*, Collection de droit international, Bruxelles, Bruylant-Editions de l'Université de Bruxelles, 2007, p. 323 tot 326.

onderscheid dat de internationale gemeenschap heeft gemaakt tussen de opvolging van de Sovjetunie als staat door Rusland en het niet opvolgen van eerstgenoemde Staat door de andere voormelde Staten die uit de voormalige Sovjetunie zijn ontstaan.

In de praktijk is de toestand echter niet altijd even makkelijk en klaar geweest. Neem bijvoorbeeld de blokkering van de devolutie van de Sovjeteigendommen in het buitenland wegens de tegenkanting van Oekraïne. Rusland heeft soms moeten schipperen tussen de logica van de opvolging van een ontbonden Staat en de logica van een Staat die zonder meer de voorganger opvolgt, waarbij het gebruikelijk is dat de bezittingen in het buitenland ambtshalve toekomen aan de Staat die de oude Staat opvolgt.

7. Als ik, in de regel, gesproken heb over de reactie van de internationale gemeenschap dan is dat omdat de Verenigde Staten zich in rechte anders hadden opgesteld hoewel hun standpunt, in feite, niet echt fundamenteel verschillend was.

In rechte, zijn de Verenigde Staten immers ervan uitgegaan dat dat Rusland een ontbonden Staat opvolgde, en in feite hebben ze dat land behandeld zoals de rest van de internationale gemeenschap dat deed. Die internationale gemeenschap had staatscontinuïteit aanvaard waarbij Rusland in de rechten en verplichtingen van de Sovjetunie trad. Ondanks de juridische schijn, hebben de Verenigde Staten, in feite, de andere Staten die uit de Sovjetunie ontstaan zijn, niet aan hetzelfde regime onderworpen, hetgeen wel degelijk blijk gaf van twee verschillende behandelingen. Met die andere Staten moesten immers diplomatieke betrekkingen worden aangeknoopt, wat met Rusland niet het geval was.

Het Amerikaanse juridisch standpunt kan misschien worden verklaard door ideologische beschouwingen. Het aanvaarden, in rechte, van de continuïteit van de Sovjetunie via Rusland, zou ergens het aanvaarden van de bestendiging van het communistische regime hebben betekend en een onderschatting van de draagwijdte van wat, voor het Amerikaanse volk, de overwinning van de vrijheid op het totalitarisme was.

Het Amerikaans juridisch standpunt werd uitgedrukt in de televisietoespraak van president George Bush op 25 december 1991 die bekend staat als de "Christmas speech". In die toespraak spreekt president George Bush zich uit

over het statuut van alle Staten die zijn ontstaan uit de Sovjetunie, de Baltische Staten uitgezonderd.

Die bewuste 25 december 1991, kondigt president Michail Gorbatsjov in een televisierede aan dat hij ontslag neemt als president van de Sovjetunie. Aan het einde van zijn verklaring wordt de rode vlag boven het Kremlin gestreken en vervangen door de driekleurige vlag van Rusland. Onmiddellijk na het afronden van zijn rede ondertekent president Gorbatsjov een oekaze waarin hij aftreedt als opperbevelhebber van het Sovjetleger en draagt hij de atoomkoffer, volgens sommigen via een tussenpersoon, over aan president Jeltsin.

De Amerikaanse president verneemt het ontslag van president Gorbatsjov tijdens zijn kerstvakantie in Camp David en hij keert terstond naar Washington terug.

Vervolgens spreekt president George Bush een plechtige televisierede uit waarin hij op aangrijpende wijze hulde brengt aan president Gorbatsjov en zich verheugt over de veranderingen en de ontvangen geruststellingen.

Maar president Bush benadrukt ook, zoals ik gezegd heb, het juridisch standpunt van de Verenigde Staten.

En dat luidt als volgt: "First, the United States recognizes and welcomes the emergence of a free, independent, and democratic Russia, led by its courageous President, Boris Yeltsin. Our Embassy in Moscow will remain there as our Embassy to Russia. We will support Russia's assumption of the URSS's seat as a Permanent Member of the UN Security Council. I look forward to working closely with President Yeltsin in support of his efforts to bring democratic and market reform to Russia.

Second, the United States also recognizes the independence of Ukraine, Armenia, Kasakhstan, Belarus, and Kyrgyzstan - all states that have made specific commitments to us. We will move quickly to establish diplomatic relations with these states and build new ties to them. We will sponsor membership in the United Nations for those not already members.

Third, the United States also recognizes today as independent states the remaining six former Soviet republics - Moldova, Turkmenistan, Azerbaijan, Tadjikistan, Georgia, and Uzbekistan. We will establish diplomatic relations with them when we are satisfied that they have made commitments to responsible security

policies and democratic principles, as have the other states we recognize today"⁽⁸⁾.

8. Ik vermeldde bij de juridische moeilijkheden die ontstaan zijn uit de ontmanteling van Rusland, ook de bijzondere juridische situatie van de vroegere Baltische republieken.

Hoewel, aan het einde van de zomer van 1991, zowel de Sovjetunie als de internationale gemeenschap de sinds eind 1988 in opmars zijnde onafhankelijkheid van Estland, Letland en Litouwen unaniem erkend hebben, bleef de controverse over het juridisch statuut van die landen een heet hangijzer.

Dat statuut is immers gelinkt aan de omstandigheden waarin die drie Staten bij de Sovjetunie ingelijfd werden. Gaat het om nieuwe Staten die uit een afscheiding zijn ontstaan of daarentegen om Staten die reeds vóór 1940 bestonden en juridisch zijn blijven voortbestaan ondanks hun inlijving bij de Sovjetunie die veel weg had van een vermomde territoriale verovering?

De Baltische Staten en de internationale gemeenschap hebben de Baltische Staten beschouwd als Staten die reeds vóór 1940 bestonden en bijgevolg niets te maken hadden met de opvolging van Staten die ontstaan zijn uit de ontmanteling van de Sovjetunie. De Sovjetunie en Rusland hebben de Baltische Staten echter veeleer gezien als entiteiten die zich van de Sovjetunie hebben losgemaakt.

De situatie is in werkelijkheid enigszins dubbelzinnig, bijvoorbeeld, omdat sommige Staten, op het ogenblik van de inlijving in 1940, zelf bezet waren, in casu door Duitsland. Dat was het geval voor België en Frankrijk. Het geval van Frankrijk is dubbelzinnig. Frankrijk heeft binnen de context van de tweede wereldoorlog nooit verklaard dat het de inlijving van de Baltische Staten bij de Sovjetunie niet erkende. Integendeel, de regering van Vichy heeft de gebouwen waarin de Baltische legaties ondergebracht waren, overgedragen aan de Sovjetafgevaardigden. Maar vanaf 1945 heeft de Franse overheid de ambassadeur van Frankrijk in de Sovjetunie verboden zich naar de Baltische republieken te begeven.

De Verenigde Staten hebben echter steeds een heel duidelijk en vast standpunt ingenomen. Staatssecretaris Welles heeft reeds op 23 juli 1940 verklaard dat het

⁽⁸⁾ Zie H. Hamant, *Démembrement de l'URSS et problèmes de succession d'Etats*, Collection de droit international, Bruxelles, Bruylant-Editions de l'Université de Bruxelles, 2007, p. 89, 123, 124, 125, 325 en 326.

Amerikaanse volk gekant was tegen het inlijven, "met geweld, of met dreiging van gebruik van geweld". De Verenigde Staten zijn nooit teruggekomen op dat standpunt en hebben zelfs Baltische diplomatieke en consulaire afvaardigingen toegestaan hoewel er geen Baltische regeringen in ballingschap gevormd werden.

President Mitterrand was, in 1990, van mening dat in dit geval uiteindelijk enkel de dialoog de eisen van het internationaal recht en de interne grondwettelijke realiteit van de Sovjetunie kon verzoenen⁽⁹⁾.

§ 3. - De politieke moeilijkheden voor de internationale gemeenschap.

9. Ik heb beklemtoond hoezeer de staatsontmanteling tot juridische verwickelingen in het internationaal recht leidt.

Soms echter is afscheiding niet louter bron van juridische verwickelingen, maar ook van politieke moeilijkheden, en zelfs van politieke moeilijkheden gepaard gaand met geweld.

Sommigen zullen zeker wijzen op de onvoorspelbare houding van de internationale gemeenschap.

Twee verschillende voorbeelden ter verduidelijking: enerzijds, dat van Katanga na de onafhankelijkheid van Belgische Congo, en Biafra, en anderzijds, dat van Bangladesh, Eritrea en Zuid-Soedan⁽¹⁰⁾.

Katanga, na de onafhankelijkheid van Belgisch Congo, en Biafra werden door de internationale gemeenschap behandeld overeenkomstig het internationaal recht dat geen afscheiding toestaat zonder akkoord tussen de bestaande Staat en de gemeenschap die zich ervan wil afscheiden. Die regel van internationaal recht wordt onder meer uitgedrukt in Resolutie 2625 (XV) van 1970 van de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties, de zogeheten "Déclaration relative aux principes du droit international touchant les relations amicales et la coopération amicale entre les Etats". Die Resolutie beklemtoont dat het gelijkheidsbeginsel van het volkenrecht en het zelfbeschikkingsbeginsel niet kunnen worden geïnterpreteerd "comme autorisant ou encourageant

⁽⁹⁾ Zie H. Hamant, Démembrement de l'URSS et problèmes de succession d'Etats, Collection de droit international, Bruxelles, Bruylant-Editions de l'Université de Bruxelles, 2007, p. 129, 148, 149, 152 en 153.

⁽¹⁰⁾ Zie M. Drain, Relations internationales, Collection Paradigme, Bruxelles, De Boeck-Larcier, 2012, p. 90 en 91.

une action, quelle qu'elle soit, qui démembrerait ou menacerait, totalement ou partiellement, l'intégrité territoriale ou l'unité politique de tout Etat souverain et indépendant".

De VN heeft dus Katangas poging tot afscheiding na de onafhankelijkheid van Belgisch Congo veroordeeld. Katanga, dat deel uitmaakte van de Democratische Republiek Congo, is rijk aan erts en scheidde zich op 30 juni 1960 af na de onafhankelijkheid van Belgisch Congo op 30 juni 1960. Vanaf 1961, kwamen de VN-troepen tussenbeide en in december 1962 gingen ze tot militaire actie over. De afscheiding eindigde in 1963 en Katanga werd in 1972 herdoopt tot Shaba.

De VN veroordeelde ook de poging van Biafra om zich van Nigeria af te scheiden. Na de onafhankelijkheid in 1960 en het uitroepen van de republiek in 1963, kreeg Nigeria, tussen 1967 en 1970, af te rekenen met de afscheiding van Biafra, een olierijke streek, grotendeels bevolkt door een tot het kristendom bekeerde bevolkingsgroep die in conflict lag met de moslimbevolkingsgroep die de macht in handen had. Er kwam een einde aan de afscheiding na een felle oorlog.

Zoals ik reeds opmerkte, kan de politieke houding van de internationale gemeenschap evenwel onvoorspelbaar zijn, zelfs als de instemming van de bestaande Staat met een oorlog wordt afgedwongen. Zo heeft de internationale gemeenschap Bangladesh niet veroordeeld toen het zich in 1971 van Pakistan afscheidde, noch Eritrea dat zich in 1991 van Ethiopië afscheidde, en ook Zuid-Soedan niet dat zich in 2011 van Soedan afscheidde.

10. De voorafgaande overwegingen pogen duidelijk te maken waarom ik meen dat een staatsontmanteling een kiese aangelegenheid is, waarom ik de vage uitdrukking "staatsontmanteling" gebruik in plaats van de meer nauwkeurige juridische term "territoriale veranderingen", hoe aldus een moeilijkheid van internationaal recht ontstaat en tot een discussie op het vlak van de internationale politiek kan leiden.

Thans deel ik u vijf onmiddellijke persoonlijke vaststellingen mee op het politieke en juridische vlak.

Afdeling II. - Vijf onmiddellijke persoonlijke vaststellingen op het politieke en juridische vlak.

§ 1. - Staatsontmanteling dreigt zich zelfs in het Westen te verspreiden.

A. - Quebec.

11. Bij het onderzoeken van staatsontmanteling duiken, volgens mij, onmiddellijk vijf politieke en juridische vaststellingen op:

- 1) staatsontmanteling dreigt zich zelfs in het Westen te verspreiden;
- 2) staatsontmanteling draagt niet bij tot internationale politieke en juridische veiligheid;
- 3) staatsontmanteling is niet noodzakelijk een mirakeloplossing voor alle problemen van de vroegere Staat die veranderd is;
- 4) staatsontmanteling kan gepaard gaan met een tijdrovende wetgevende evolutie;
- 5) toename van reële en mogelijke gevallen van staatsontmanteling heeft iets ongerijms.

12. Mijn eerste persoonlijke vaststelling is dat staatsontmanteling zich zelfs in het Westen dreigt te verspreiden.

Quebec is zeker geen toonbeeld van standvastigheid in zijn aanspraak op onafhankelijkheid, in die mate zelfs dat eind augustus, begin september 2012 een Franstalig Belgisch dagblad titelde: "Le Québec est loin de l'indépendance", "Vive le Québec... (pas) libre!", "La sève du 'printemps érable' coule-t-elle encore?" ou encore "Pauline Marois, une victoire douce-amère. Les indépendantistes ont gagné les élections, mais ils ne disposeront que d'une faible marge de manœuvre".

Volgens Ludovic Hirtzmann stonden de voorstanders van het onafhankelijkheidsstreven nogmaals voor een ontgoocheling tijdens de verkiezingscampagne van 2012.

Hij schrijft: "Interrogée plusieurs fois sur la question indépendantiste, la patronne du Parti Québécois (PQ), Pauline Marois, a opté pour une langue de bois permanente sur ce sujet, refusant de s'engager sur la tenue d'un referendum. (...) Si la question indépendantiste n'est pas enterrée, elle fait face à de sérieux défis. Démographiques tout d'abord. Les Québécois 'pure laine', les Tremblay ou Gagnon, susceptibles de voter pour le PQ, sont de moins en moins nombreux. Si le vote ne tenait

qu'à eux, le Québec serait probablement indépendant. C'est sans compter le fait que la Belle Province doit faire appel à l'immigration pour combler son déficit de natalité. Au bout de quelques années, les immigrants deviennent canadiens et préfèrent un Canada uni. Le PQ traîne comme un boulet une image de parti raciste chez les immigrants. Ce qui encourage peu ces derniers à voter pour l'indépendance d'un pays qui les exclurait. Pour ne rien arranger, les Québécois ont peur de se séparer du Canada. Ils veulent le faire pacifiquement, dans les règles, en demandant pratiquement l'autorisation d'Ottawa. Autant dire qu'ils ne l'auront jamais. (...) Le plus ironique est que depuis quelques mois, de plus en plus de Canadiens semblent las des attermoissements des Québécois qui remontent à 1760! Selon un sondage, à peine 52% sont prêts à garder le Québec au sein du Canada et plus de 26% seraient prêts à exclure la province du pays" ⁽¹¹⁾.

In zijn commentaar op de overwinning van de voorstanders van het onafhankelijkheidsstreven bij de verkiezingen van 2012, weliswaar zonder absolute meerderheid in het Assemblée, enerzijds, en de andere problemen waaraan Quebec het hoofd moet bieden, bijvoorbeeld de stijging van de onderwijskosten, anderzijds, schrijft Ludovic Hirtzmann in een ander artikel, dat "dans ce contexte, un referendum sur l'indépendance est repoussé aux calendes grecques" ⁽¹²⁾.

B. - Groenland.

13. Laten we ons daardoor echter niet misleiden. De twijfel in Quebec kan echter niet verhelen dat separatistische stromingen, ook in het Westen, zelfs daar waar we ze het minst verwachten, wel degelijk bestaan.

Groenland is, naast IJsland, een van die voorbeelden.

In Groenland, aldus een Groenlands gezegde, zijn het ijs en het weer de baas. Het komt mij voor dat de beschouwingen over kou, wind, regen en sneeuw wel andere dimensies zouden kunnen aannemen en politieke en juridische gevolgen teweegbrengen waarvan weinig Europeanen zich tot nu toe bewust zijn. De klimaatopwarming zou het grootste eiland ter wereld immers de kans geven om eerlang van Denemarken een dekolonisatie te eisen of om van zich van dat land af te

⁽¹¹⁾ L. Hirtzmann, "Vive le Québec... (pas) libre!", Le Soir, 21 aug. 2012, p. 10.

⁽¹²⁾ L. Hirtzmann, "Pauline Marois, une victoire douce-amère. Les indépendantistes ont gagné les élections, mais ils ne disposeront que d'une faible marge de manœuvre", Le Soir, 6 sept. 2012, p. 9.

scheiden, naargelang men er op juridisch vlak van uitgaat dat Groenland zich in deze of gene toestand bevindt.

In dat verband schrijft professor Julian Fernandez, in een studie van 2010: "Riche de l'exploitation de nouvelles ressources que la fonte des glaces a rendues plus accessibles, le Groenland serait en mesure de se dispenser de l'importante dotation annuelle de Copenhague. Cette autonomie financière pourrait inciter une terre qui possède déjà son drapeau, son hymne, sa toponymie et ses institutions à une sécession désormais raisonnable. Plusieurs représentants de cette collectivité à statut très particulier du Danemark n'envisagent-ils pas ouvertement une accession à l'indépendance en 2021, trois cents ans après la colonisation danoise? Aux dernières élections locales, le parti indépendantiste INUIT ATAQATIGIIT a triomphé et il domine désormais la coalition au pouvoir, mettant ainsi un terme au long règne du parti social-démocrate autonomiste SIUMUT. Bref, si la création du premier Etat inuit⁽¹³⁾ est une vieille lune, elle paraît désormais encore lointaine mais accessible. Mais le défi sera immense pour un peuple dont l'histoire est à l'ouest, la culture au nord et la géographie à l'est"⁽¹⁴⁾.

Zou een onafhankelijkheidsverklaring door Groenland een geval van dekolonisatie of een geval van afscheiding zijn?

Groenland was oorspronkelijk, historisch gezien, een onbewoonbaar gebied. Noren en Denen hebben lange tijd om Groenland getwist. Denemarken heeft het geërfd na het verdrag van Kiel in 1814, maar Noorwegen is er aanspraak op blijven maken tot in 1933. Thans betwist Canada de Deense soevereiniteit over een gedeelte van het grondgebied. De Europese kolonisatie was verre van eenvoudig en blijvend en verdween trouwens in de XV^{de} eeuw doordat de verschillende Inuit-volkeren die uit het noordwesten kwamen, in feite belet hebben dat de kolonisten verder doorstootten. Bijgevolg waren de Inuit, toen Denen en Noren terugkwamen in het begin van de XVIIIe eeuw, de enige bewoners van Groenland⁽¹⁵⁾. Thans maakt Groenland deel uit van het Koninkrijk Denemarken maar, mettertijd, hebben de plaatselijke overheden belangrijke bevoegdheden verkregen.

⁽¹³⁾ Inuit is de inheemse benaming voor Eskimo.

⁽¹⁴⁾ J. Fernandez, "A propos des conditions d'accession à l'indépendance du Groenland (Kalaallit Nunaat)", Ann. fr. dr. intern. LVI-2010, p. 413 en 414.

⁽¹⁵⁾ Zie J. Fernandez, "A propos des conditions d'accession à l'indépendance du Groenland (Kalaallit Nunaat)", Ann. fr. dr. intern. LVI-2010, p. 414.

Professor Julian Fernandez wijst erop dat het recht van Groenland op dekolonisatie, dat gegrond is op het recht op zelfbeschikking zoals het door de VN⁽¹⁶⁾ wordt bevestigd, betwistbaar is.

Volgens zijn zienswijze is Groenland immers beslist een voormalige Deense kolonie. De vraag rijst echter of Groenland zijn recht op zelfbeschikking niet reeds had uitgeoefend toen Denemarken op 5 juni 1953 een amendement op zijn Grondwet goedkeurde waarbij Groenland een integraal deel geworden is van zijn koninkrijk en ook de vertegenwoordigers van Groenland dat amendement hebben goedgekeurd. Professor Fernandez voegt daar evenwel aan toe dat, volgens hem, de procedure waarbij Groenland uit vrije wil ermee zou hebben ingestemd in het Koninkrijk Denemarken te worden geïntegreerd, niet perfect is, met name omdat de vraag rees of er wel degelijk een echt debat is gevoerd over de keuzes die aan het volk van Groenland werden voorgesteld. Hij schrijft: "L'option de l'indépendance aurait été écartée dès l'origine par les autorités danoises et le conseil territorial du Groenland - institution représentative du territoire non autonome - invité à se prononcer sur la seule voie de l'intégration au royaume. La seconde critique majeure concerne la qualité du conseil local, peu légitime puisque des territoires du nord et de l'est du Groenland n'y étaient pas représentés. Au surplus, le conseil territorial ne prit pas la peine de délibérer plus de deux jours avant d'adopter le projet d'intégration au Royaume du Danemark (einde citaat)"⁽¹⁷⁾.

Het staat uiteraard niet aan mij om in die juridische discussie een standpunt in te nemen, maar ik stel eens te meer vast dat de ontmanteling van een Staat een kiese zaak is en volgens het internationale recht een ingewikkelde juridische aangelegenheid is.

Indien de internationale gemeenschap, in dit geval, een onafhankelijkheidsverklaring door Groenland niet zou beschouwen als een geval van dekolonisatie, waarin het recht op zelfbeschikking wordt erkend, dan zou de enige mogelijkheid, volgens mij, erin bestaan ze aan te merken als een geval van afscheiding, wat een andere juridische toestand is, aangezien het internationaal recht de afscheiding niet erkent bij onenigheid tussen de voordien bestaande Staat en de gemeenschap die zich wil afscheiden. In het geval van Groenland lijkt het mij

⁽¹⁶⁾ Betreffende dekolonisatie en het recht van de volkeren op zelfbeschikking, zie M. Drain, Relations internationales, Collection Paradigme, Bruxelles, De Boeck-Larcier, 2012, p. 89 en 90.

⁽¹⁷⁾ J. Fernandez, "A propos des conditions d'accèsion à l'indépendance du Groenland (Kalaallit Nunaat)", Ann. fr. dr. intern. LVI-2010, p. 419 en 420.

echter weinig waarschijnlijk dat Denemarken niet instemt met die onafhankelijkheid.

Ik sluit die korte commentaar over de toestand van Groenland af met een surrealistische vraag over de Algerijnse toestand. Ik kom dus terug op mijn inleiding: wat zou het lot van Algerije zijn geweest als het dezelfde weg was opgegaan als Groenland, die zou hebben geleid tot een "Algérie intégralement une province française"⁽¹⁸⁾?

C. - Schotland.

14. Schotland is een ander voorbeeld van een mogelijke weg naar onafhankelijkheid.

Het Schotse probleem lijkt echter complex. Bij een aandachtige analyse van de evolutie die het Verenigd Koninkrijk heeft ondergaan, rijst immers al de vraag of de Scotland Act van 1998 uiteindelijk niet in het verlengde ligt van de theorie van een vernieuwde soevereiniteit van het Britse Parlement, veeleer dan van een breuk tussen dat parlement en Schotland. Voorts lijkt de verpletterende overwinning van de Schotse Nationale Partij (SNP) in mei 2011, waardoor die partij voor het eerst de absolute meerderheid in het Schotse Parlement behaalde en de kans kreeg om de weg naar een eventuele totale onafhankelijkheid voor te bereiden, thans soms te evolueren naar een uitholling van het streven naar onafhankelijkheid, wellicht wegens de economische moeilijkheden. Ook de Schotse eerste minister en voorzitter van de SNP, Alex Salmond, is zich daarvan bewust. Hij wenste immers - maar dat werd hem geweigerd door de Britse premier David Cameron - dat de Schotse bevolking zich in een toekomstig referendum niet slechts over één vraag zou moeten uitspreken, maar ook een keuzemogelijkheid zou krijgen tussen een totale onafhankelijkheid en een ruimere autonomie waarvan sommigen vinden dat zij minder angstaanjagend is dan een totale onafhankelijkheid.

De betrekkingen tussen Groot-Brittannië en Schotland werden altijd gekenmerkt door zowel aantrekkingskracht als wantrouwen, en dit sinds de Union of the Crowns Act van 1603 een toenadering heeft ingezet tussen Engeland en Schotland waarbij de kronen werden verenigd en de Acts of Union van 1707 die de koninkrijken hebben verenigd en het Engelse en Schotse parlement afgeschaft en er één Brits Parlement van hebben gemaakt.

⁽¹⁸⁾ Supra, nrs. 1 en 2.

Die vereniging leidde echter niet tot de volledige opslorping van Schotland dat, anders dan Wales, zijn eigen Kerk en rechtsstelsel heeft behouden.

Het juridische begrip "Devolution in the United Kingdom", sluit nauw aan bij het idee van decentralisatie, maar kan er echter niet mee worden gelijkgesteld. Het wordt omschreven als "the transfer to a subordinate elected body, on a geographical basis, of functions at present exercised by ministers and Parliament". De Scotland Act van 1998 legt de Schotse devolutie vast en maakt deel uit van de meer algemene tendens van ommekeer van de normenhierarchie binnen het Verenigd Koninkrijk, die vooral sinds 1998 opgang maakt en gekenmerkt wordt door de overgang van een politieke en gewoonterechtsgrondwet naar een normatieve en ten dele geschreven Grondwet.

De Schotse devolutie die in de Scotland Act van 1998 is vastgelegd, heeft echter niet geleid tot een soevereiniteitsoverdracht ten voordele van het Schotse Parlement. Zijn wetgevende bevoegdheid is beperkt en nauwkeurig omlijnd en onder toezicht van de rechter. De voorrang van het Britse Parlement wordt behouden, zowel door het ondergeschikte karakter van de Schotse wetgeving als door het invoeren van een quasi-toetsing van de grondwettelijkheid van die wetgeving. Wanneer het Schotse Parlement zijn bevoegdheidsgebied overschrijdt, kunnen zijn akten ter discussie worden gesteld door de rechters of door het UK Supreme Court, dat, enerzijds waakt over de eenvormigheid van de rechtspraak in burgerlijke en strafzaken over het hele Britse grondgebied - welke rol voordien toebedeeld was aan het House of Lords - en, anderzijds, toetst of de Schotse wetten in overeenstemming zijn met de Scotland Act⁽¹⁹⁾.

Indien het voor eind 2014 geplande referendum wordt georganiseerd, staat Schotland misschien op een keerpunt. Uit opiniepeilingen van oktober 2012 blijkt echter dat 28 pct. voor de onafhankelijkheid zou kiezen, tegen 38 pct. in januari 2012⁽²⁰⁾. Vóór de bankencrisis haalde Schotland voordeel uit het succes van de Royal Bank of Scotland die voor kapitaal en werk zorgde. De financiële neergang van de bank en de overname ervan door de Britse Staat hebben een einde gemaakt aan het vertrouwen in een verzekerde welvaart. Bovendien is een onmiddellijke toetreding tot de Europese Unie niet bij voorbaat verzekerd. En zo

⁽¹⁹⁾ Zie S. Brameret, "La souveraineté du Parlement britannique après la dévolution écossaise: réflexions autour d'une aporie", Rev. dr. publ. nr. 3-2011, p. 668, 669, 670, 677, 681 en 682.

⁽²⁰⁾ Zie T. De Bourbon, "Quel calendrier pour l'Ecosse?", Le Soir, 10 jan. 2012, p. 10; T. De Bourbon, "L'Ecosse prépare à son tour sa voie vers l'indépendance", Le Soir, 16 okt. 2012, p. 29.

belanden we weer bij het begrip afscheiding en bij het internationaal recht.

Sébastien Brameret had het in een studie van 2011 over "réflexions autour d'une aporie"⁽²¹⁾.

D. - Catalonië.

15. Ook de verkiezingen van november 2012 in Catalonië trokken de aandacht van al wie begaan is met de delicate kwestie van de ontmanteling van een Staat.

Blijkens een opiniepeiling van juli 2012, zouden bij een eventueel referendum, meer dan 51 pct. van de Catalanen "ja" stemmen op de vraag naar onafhankelijkheid. Gelet op de resultaten van de voornoemde verkiezingen, behoort een dergelijk referendum tot de mogelijkheden.

Maar ook hier zou de rol van Spanje doorslaggevend zijn in het geval van een afscheiding en zou een onmiddellijke toetreding van Catalonië tot de Europese Unie wellicht verre van zeker zijn⁽²²⁾.

§ 2. - Staatsontmanteling draagt niet bij tot internationale politieke en juridische veiligheid.

16. Tussen 1985 en 1991 poogt Michail Gorbatsjov, die in 1985 werd aangesteld als secretaris-generaal van de communistische partij van de Sovjetunie, zijn land te herstructureren door belangrijke economische hervormingen door te voeren die hij de algemene benaming "perestrojka" geeft, d.w.z. "transformatie". Het is een radicale hervorming van de Sovjet-economie die komaf maakt met de door de overheid gestuurde economie.

De perestrojka zal echter het nationalisme binnen de Sovjetunie geleidelijk doen oplaaien. De culturele, socio-economische, politieke en taalproblemen die de kern zelf van Gorbatsjovs hervormingen vormden, waren vanaf 1988 de voedingsbodem voor het streven naar onafhankelijkheid of autonomie van de Sovjetrepublieken of van gebieden binnen die republieken: burgeroorlog tussen Armeniërs en Azeri, aanspraken van Estland, Litouwen en Letland, beslissing van Oekraïne dat zijn wetten voortaan zullen primeren op de federale wet, onafhankelijkheidsverklaring van Georgië, aanspraken op

⁽²¹⁾ S. Brameret, "La souveraineté du Parlement britannique après la dévolution écossaise: réflexions autour d'une aporie", Rev. dr. publ. nr. 3-2011, p. 667.

⁽²²⁾ Zie de artikelen van I. Bazinet, G. Bontoux en P. Martin in Le Soir van 12 sept. 2012, p. 12, van 24 en 25 nov. 2012, p. 14, en van 26 nov. 2012, p. 13.

autonomie of zelfs onafhankelijkheid van Tsjetsjenië en Rusland, van Ossetië en Abchazië en Georgië en van Transnistrië en Moldavië, enz.

De "unipolariteit" van de wereld heeft uiteindelijk de Golfoorlog van 1991 niet overleefd. De nieuwe internationale rechts- en vredesorde die een einde had gemaakt aan de "bipolarisering" en tot stand kwam met de Verenigde Naties als centrale spil, verzwakte langzamerhand: drama van Sarajevo, Rwandese genocide, de campagne van de Russen in Tsjetsjenië, de kwestie Kosovo, de Macedonische kwestie, enz. De euforie van een vreedzame wereld heeft plaats gemaakt voor de onzekerheid van een wereld in de ban van gewapende conflicten, terrorisme en ontmanteling van Staten⁽²³⁾.

Uit de standpunten van Mitt Romney, de verliezende republikeinse kandidaat bij de Amerikaanse presidentsverkiezingen in 2012, kunnen in dat verband wel wat lessen worden getrokken. Romney stelde de Amerikanen twee revoluties voor: enerzijds, een revolutie op wereldschaal voor het herstel van het leiderschap van de Verenigde Staten in de huidige "multipolaire" wereld, waarbij hij een hernieuwde totale macht van Amerika voorspiegelde, anderzijds, een interne revolutie door het initiatief van de burgers en het vertrouwen in de waarden van het optimisme en van de productieve investering te herstellen. Het samenvoegen van de twee revoluties zou, aldus Mitt Romney, de Verenigde Staten een nieuw elan geven.

De internationale politiek van de Verenigde Staten kon, volgens Romney, via diplomatieke weg worden gevoerd, zonder vastberadenheid noch het conflict uit te sluiten. Professor Irnerio Seminare preciseert: "Plus en profondeur, la politique étrangère de Romney tirait sa source d'une idée fédérative de la multipolarité et tendait à rétablir l'équilibre de puissance sur des bases plus volontaristes et plus offensives, en essayant de stabiliser un ordre mondial déconnecté qui a suivi l'implosion de l'URSS et la fragmentation politique d'une bonne partie du monde, principalement des deux dernières fédérations impériales, soviétique et Yougoslave"⁽²⁴⁾.

De professoren Willem van Genugten, van de Universiteit van Tilburg, en Nico Schrijver, van de Universiteit

⁽²³⁾ Zie M. Drain, Relations internationales, Collection Paradigme, Bruxelles, De Boeck-Larcier, 2012, p. 237, 240, 299 en 301.

⁽²⁴⁾ I. Seminare, "La reconfiguration de l'ordre global par les Etats-Unis. Les deux doctrines de politique étrangère: démocrate et républicaine", IERI News, Institut européen des relations internationales, info @ieri.be, <http://www.ieri.be>, p. 5.

Leiden, schrijven, onder de titel "Staatkundige onafhankelijkheid brengt niet plotsklaps een perspectief op duurzame vrede en ontwikkeling": "Langzaam maar zeker stevent het aantal leden van de statengemeenschap af op het getal 200. Op 9 juli 2011 verwierf de Republiek Zuid-Soedan onafhankelijkheid, na afscheiding (secessie) van Soedan. De jonge staat werd meteen als nieuwe, 193ste lidstaat tot de Verenigde Naties toegelaten en veel staten, waaronder Nederland, knoopten diplomatieke betrekkingen aan en openden een ambassade in Juba. De geboorte van deze nieuwe natie ging met veel feestvreugde gepaard, maar staatkundige onafhankelijkheid brengt niet plotsklaps een perspectief op duurzame vrede en ontwikkeling. De spanningen tussen het jonge Zuid-Soedan met een overwegend zwarte en christelijke bevolking en het voormalige moederland Soedan, dat meer Arabisch en islamitisch is, zijn nog erg groot. Deze hebben onder meer betrekking op de toegang tot olievelden, het transport van olie uit het zuiden via het noorden en de aanhoudende gevechten tussen rivaliserende stammen in de grensstreken. Daarnaast zal Zuid-Soedan als arme en jonge staat zonder volgehouden internationale bijstand niet op de been komen en dreigt het gevaar dat het verwordt tot een falende of op z'n minst fragiele staat, zoals ook het naburige Somalië, Eritrea en Jemen. Vroeg of laat zullen ook Kosovo en Palestina wel als volwaardige staten erkend worden. Kosovo wordt thans door ongeveer 88 landen als een onafhankelijk land erkend, waaronder Nederland. Echter niet door buurland Servië, niet door Rusland en ook niet door EU-lidstaten als Griekenland en Spanje, die de bui al zien hangen met afscheidingen binnen hun eigen staatsgebied, zoals respectievelijk Grieks Macedonië en Baskenland en Catalonië"⁽²⁵⁾.

De ontmanteling van een Staat zal zeker niet kunnen rekenen op de onmiddellijke goedkeuring door alle overige Staten en zal hen zeker niet geruststellen. Persoonlijk ben ik, terecht of onterecht, samen met admiraal Jacques Rosiers, met de Franse admiraal Jean Dufourcq en met Irnerio Seminatore, de voorzitter van het Institut Européen des Relations Internationales, bevreesd voor sommige risico's, die voor de mondiale veiligheid, voortvloeiën uit het zich steeds meer verspreidende fenomeen van de ontmanteling van Staten en, bijgevolg, van het toenemend aantal nieuwe Staten. Dat was althans de teneur van de toespraken van die personaliteiten op het colloquium dat op 22 november 2011 werd gehouden in de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis in het

⁽²⁵⁾ W.J.M. van Genugten en N.J. Schrijver, "Kroniek Internationaal Publiekrecht", NJB (Nederlands Juristenblad), 13 april 2012, AFL 15, p. 1069.

Jubelpark te Brussel, met als thema: "La sécurité mondiale du XXIème siècle: une vue prospective. Des puissances mondiales classiques aux puissances globales. Une nouvelle ère des relations transatlantiques et transeurasiennes". Het ontstaan van steeds meer nieuwe Staten, doet, mijns inziens, met name het gevaar op verspreiding van wapens toenemen.

§ 3. - Staatsontmanteling is niet noodzakelijk een mirakeloplossing voor alle problemen van de vroegere Staat die veranderd is.

A. - Slowakije.

17. Tsjechoslowakije heeft zeker een vreedevolle overgang naar de samenstelling van de Tsjechische en Slowaakse Staten gekend.

Toch waait er in dat deel van Europa, deze keer inzonderheid bij de bureu Slowakije en Hongarije, opnieuw een wind van nationalisme.

Aan het einde van de Tweede Wereldoorlog werd, na de bevrijding van Oost-Slowakije, de eerste regering van het bevrijde Tsjechoslowakije opgericht. De Slowaakse natie bekleedde daarin echter geen aan de Tsjechische natie evenwaardige positie en in 1968 werd in het kasteel van Bratislava de grondwettelijke wet op de Tsjechoslowaakse federatie ondertekend. Een kwarteeuw later, op 1 januari 1993, werd Slowakije onafhankelijk. De rust tussen de naties in dat deel van Europa was evenwel van korte duur.

Sinds 1848 leven Slovaken en Hongaren immers op gespannen voet. In 1848 formuleren de Slovaken tijdens bijeenkomsten eisen die ingegeven zijn door een nationaal ontwaken. Het Slowaakse nationaal programma stelt nationale autonomie voor, maar botst op de weigering van de Hongaarse regering. De eisen worden zowel in Budin, een van de twee stadsdelen van Boedapest, als in Wenen slecht onthaald en resulteren enkel in de oprichting van drie Slowaakse lycea en van Matica slovenská. Laatstgenoemde is een Slowaakse nationale stichting die in 1863 te Martin is opgericht en het symbool wordt van de Slowaakse nationale inspanningen. Het Hongaarse programma voor een eentalig Hongarije leidt evenwel tot de sluiting van de drie lycea en van de Matica slovenská. Op 30 oktober 1918 treden de Slovaken toe tot de jonge

Tsjechoslowaakse Staat, wat hen voor magyarisatie behoedt⁽²⁶⁾.

Hoewel zowel Hongaren als Slovaken burgers van de Europese Unie zijn, is de kloof tussen hen dus allicht dieper dan we zouden kunnen vermoeden.

Het moderne Hongarije en Slowakije hebben de nalatenschap van het Vredesverdrag van Trianon uit 1920 maar moeilijk verteerd. Hongarije blik met veel nostalgie terug op de verloren provincies, waaronder het zuidelijke gedeelte van het huidige Slowakije, waar 25 à 50 pct. Hongaarstaligen wonen, terwijl Slowakije het Hongaarse irredentisme op dat gedeelte van haar grondgebied vreest. Zo wordt elke beschuldiging van etnische discriminatie door Boedapest aan het adres van Bratislava opgevat als een ontoelaatbare inmenging in het interne beleid van Slowakije.

18. De meest recente juridische spanning ontstond met het bezoek, op 21 augustus 2009, van de Hongaarse president Laszlo Solyom aan de Slowaakse grensstad Komarno, die een belangrijke minderheid Hongaarstaligen herbergt. Op uitnodiging van een vereniging in Slowakije diende president Sólyom van Hongarije zich die dag te begeven naar die Slowaakse stad om er deel te nemen aan de onthullingsceremonie van een standbeeld van Sint Stefanus. Welnu, de nationale feestdag van Hongarije ter nagedachtenis van Sint Stefanus, stichter en eerste koning van de Hongaarse Staat, valt niet op 21 augustus maar op 20 augustus. Daarenboven is 21 augustus in Slowakije een gevoelige datum omdat precies op die dag, in 1968, de troepen van vijf landen uit het Warschaupact, waaronder de Hongaarse troepen, de Socialistische Republiek Tsjechoslowakije zijn binnengevallen om er paal en perk te stellen aan de «Praagse Lente», de opstand die in gang werd gezet door de Slovaak Alexander Dubcek.

Na een aantal diplomatieke contacten tussen de ambassades van de twee Staten betreffende het geplande bezoek van de Hongaarse president heeft het Slowaakse ministerie van Buitenlandse Zaken uiteindelijk op 21 augustus 2009 bij nota-verbaal aan de ambassadeur van Hongarije in de Slowaakse Republiek meegedeeld dat bedoeld ministerie de Hongaarse president de toegang tot het Slowaakse grondgebied ontzegde. Ter rechtvaardiging van dat verbod verwees die nota naar richtlijn 2004/38/EG en naar bepalingen van intern recht.

⁽²⁶⁾ Betreffende die kwesties, zie V. Bárta a V. Barta, Slovensko V Tretòm Tisicroči, AB ART press, 97613 Slovenská Lupča SLOVENSKO, 1990-2000, p. 187.

President Solyom werd in kennis gesteld van de inhoud van die nota terwijl hij onderweg was naar de Slowaakse Republiek. Aan de grens nam hij de nota in ontvangst en zag hij ervan af het grondgebied van die Staat te betreden. Woedend verscheen president Solyom evenwel op de brug Maria-Valeria, tussen Komarno, Slowaaks grondgebied dus, en Komarom, dat gelegen is in Hongarije, over de Donau⁽²⁷⁾.

De Hongaren achtten het ongezien en onaanvaardbaar dat een lidstaat van de Europese Unie een president van een andere lidstaat de toegang tot zijn grondgebied ontzegt. In een nota van 24 augustus 2009 betwistten de Hongaarse autoriteiten met name dat de richtlijn 2004/38/EG een geldige juridische grondslag kon vormen voor de weigering van de Slowaakse Republiek om de Hongaarse president toegang tot haar grondgebied te verlenen. In Bratislava zei men echter niet te begrijpen waarom de viering van Sint Stefanus in Komarno uitgerekend op 21 augustus moest plaatsvinden, terwijl de officiële datum 20 augustus was.

19. Na afloop van de precontentieuze procedure heeft Hongarije op 8 juli 2010 beroep ingesteld voor het Hof van Justitie van de Europese Unie. De Slowaakse Republiek concludeerde uiteraard tot verwerping van het beroep.

In haar verzoekschrift vroeg Hongarije het Hof van Justitie van de Europese Unie met name vast te stellen dat de Slowaakse Republiek haar verplichtingen niet is nagekomen uit de richtlijn 2004/38/EG van het Europees Parlement en de Raad van 29 april 2004 betreffende het recht van vrij verkeer en verblijf op het grondgebied van de lidstaten voor de burgers van de Unie en hun familieleden, en krachtens artikel 21, § 1, van het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie [geconsolideerde versie] (VWEU)⁽²⁸⁾. Luidens voornoemd artikel 21, § 1 (oud artikel 18, § 1, van het Verdrag tot oprichting van de Europese Gemeenschap), "heeft iedere burger van de Unie het recht vrij op het grondgebied van de lidstaten te reizen en te verblijven, onder voorbehoud van de beperkingen en voorwaarden die bij de Verdragen en de bepalingen ter uitvoering daarvan zijn vastgesteld".

Het Hof van Justitie van de Europese Unie diende dus in substantie uitspraak te doen over de vraag in hoeverre het staatshoofd van een lidstaat van de Europese Unie de

⁽²⁷⁾ Zie M. Picard, "Europe de l'Est. La querelle date du Traité de paix du Trianon de 1920! Tensions slovaquo-hongroises", Le Soir, 26 aug. 2009, p. 16.

⁽²⁸⁾ C.J.U.E. 16 okt. 2012 (Hongarije t. Slowaakse Republiek), C-364/10.

toegang tot het grondgebied van een andere lidstaat ontzegd kon worden⁽²⁹⁾.

Het Hof van Justitie beslist "dat de Slowaakse Republiek, in de omstandigheden van het geval, noch op grond van artikel 21 VWEU, noch a fortiori op grond van richtlijn 2004/38 verplicht was de president van Hongarije de toegang tot haar grondgebied te verzekeren, zodat de eerste grief van het beroep ongegrond moet worden verklaard".

Het Hof van Justitie verantwoordt zijn beslissing als volgt.

"Het is juist dat overeenkomstig artikel 21 VWEU het burgerschap van de Unie aan iedere burger van de Unie, binnen de beperkingen van het Verdrag en de maatregelen tot uitvoering daarvan, een fundamenteel en persoonlijk recht van vrij verkeer en verblijf op het grondgebied van de lidstaten verleent (...).

Voorts zij eraan herinnerd dat het Unierecht moet worden uitgelegd met inachtneming van de relevante regels van het volkenrecht, aangezien dat recht deel uitmaakt van de rechtsorde van de Unie en de instellingen ervan bindt (...).

In casu moet dus worden nagegaan of, zoals de Slowaakse Republiek betoogt, de omstandigheid dat M. Solyom, naast burger van de Unie, ten tijde van de feiten ook staatshoofd was van de Hongaarse Staat, een op het volkenrecht gebaseerde beperking kan vormen voor de toepassing van het hem bij artikel 21 VWEU verleende recht van vrij verkeer.

In dat verband zij eraan herinnerd dat het staatshoofd op grond van het algemeen internationaal gewoonterecht en van de voorschriften van multilaterale verdragen in de internationale betrekkingen een bijzondere positie heeft die met name gepaard gaat met voorrechten en immuniteiten.

In het bijzonder valt in artikel 1 van het Verdrag van New York van 14 december 1973 inzake de voorkoming en bestraffing van misdrijven tegen internationaal beschermde personen, met inbegrip van diplomaten, met name te lezen dat ieder staatshoofd, wanneer hij zich in een vreemde Staat bevindt, die bescherming geniet.

⁽²⁹⁾ F. Dopagne, "Statut de chef d'Etat et libre circulation dans l'Union européenne", Journal de droit européen 2013, p. 10.

Bijgevolg is een staat, wanneer een staatshoofd van een andere staat op zijn grondgebied aanwezig is, verplicht de bescherming van de persoon welke die functie bekleedt te verzekeren, ongeacht de reden van zijn verblijf.

Een staatshoofd heeft dus een bijzondere positie, die voortvloeit uit het feit dat zij wordt geregeld door het volkenrecht, waardoor zijn gedragingen op internationaal vlak, zoals zijn aanwezigheid in het buitenland, door dat recht, en met name door het recht inzake de diplomatieke betrekkingen worden geregeld.

Een dergelijke specificiteit is van dien aard dat zij de persoon met die positie onderscheidt van alle andere burgers van de Unie, zodat die persoon niet onder dezelfde voorwaarden als de andere burgers toegang heeft tot het grondgebied van een andere lidstaat.

Hieruit volgt dat de omstandigheid dat een burger van de Unie de functie van staatshoofd vervult, kan rechtvaardigen dat de uitoefening van het hem bij artikel 21 VWEU verleende recht van vrij verkeer wordt beperkt op basis van het internationale recht.

(...)

Het beroep wordt verworpen"⁽³⁰⁾.

B. - Kosovo.

20. De situatie van Kosovo is vaak becommentarieerd⁽³¹⁾ omdat Kosovo m.i. een typisch voorbeeld is van een ontmanteling van de Staat die, in het internationale recht, niet noodzakelijk de mirakeloplossing is voor alle problemen van het grondgebied dat zich heeft afgescheurd.

⁽³⁰⁾ C.J.U.E. 16 okt. 2012 (Hongarije t. Slowaakse Republiek), C-364/10. Over de eerste grief, zie Beoordeling door het Hof en Dictum van het arrest.

⁽³¹⁾ Zie inz. L. Balmond, "Chronique des faits internationaux, 15 décembre – 15 mars, sous la direction de L. Balmond, Kosovo/Serbie, Référendum et candidature à l'Union européenne", Rev. gén. dr. internat. 2012, dl. 116, nr. 2, p. 382 en 383; A. Braem en B. Bilquin, "L'Union européenne au Kosovo et sa mission Etat de droit: entre voie diplomatique étroite et voix politique s'affirmant", Revue de la Faculté de droit de l'Université de Liège 2008/3, p. 385 e.v.; O. Corten, "Déclarations unilatérales d'indépendance et reconnaissances prématurées: du Kosovo à l'Ossétie du sud et à l'Abkhazie", Rev. gén. dr. internat. 2008, dl. 112, nr. 4, p. 721 e.v.; P. d'Argent, "Kosovo: être ou ne pas être?", J.T. 2008, p. 261 e.v.; M. Goodwin, "Van provincie via protectoraat naar staat? Kosovo en wat nu?", NJB (Nederlands Juristenblad), 26 nov. 2010, AFL 41, p. 2638 e.v.; M. Koskenniemi, La politique du droit international, Collection CERDIN – Doctrine(s), Paris, Editions A. Pedone, 2007, p. 145 e.v.; R. Yakemtchouk, "L'indépendance du Kosovo: quelles conséquences pour les Balkans et l'Europe?", Revue du Marché commun et de l'Union européenne, nr. 517, avril 2008, p. 213 e.v. Er zou ook interessante commentaar gegeven kunnen worden bij de problemen van internationaal publiek recht die veroorzaakt worden door de situatie van Zuid-Ossetië en Abchazië, maar deze openingsrede is noodgedwongen begrensd. Zie, wat dat betreft, bijvoorbeeld L. Balmond, "Chronique des faits internationaux, 15 juin – 15 septembre 2008, sous la direction de L. Balmond, Georgie/Russie, A propos de l'Ossétie du sud et l'Abkhazie", Rev. gén. dr. internat. 2008, dl. 112, nr. 4, p. 885 e.v.

Die nieuwe Staat lijkt immers nog een lange weg te moeten afleggen alvorens ten volle zijn plaats binnen de internationale gemeenschap te kunnen innemen. Gelet op de tegenkanting van Griekenland, Spanje, Slowakije en Roemenië⁽³²⁾, lijkt een mogelijke integratie in de Europese Unie ook al geen punt dat snel op de agenda zal komen.

De omstandigheden van de onafhankelijkheidsverklaring van Kosovo en haar gevolgen zijn gekend. Kort samengevat heeft Kosovo zich op 17 februari 2008 ten opzichte van Servië eenzijdig onafhankelijk verklaard. Het is slechts door 91 Staten erkend als onafhankelijke Staat (situatie in oktober 2012), maar het Internationaal Gerechtshof heeft in een raadgevend advies van 22 juli 2010 geconcludeerd (§ 122) dat de goedkeuring van de onafhankelijkheidsverklaring op 17 februari 2008 het algemeen internationaal recht niet schendt, evenmin als resolutie 1244 (1999) van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties, en het grondwettelijk kader van de krachtens die resolutie opgerichte MINUK niet miskent⁽³³⁾.

In het voormelde raadgevend advies, dat door de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties is aangevraagd, heeft het Internationaal Gerechtshof evenwel ook het volgende opgemerkt (§ 51): "En la présente espèce, la question posée par l'Assemblée générale est clairement formulée. C'est une question circonscrite et précise, visant à obtenir l'avis de la Cour sur la conformité ou la non-conformité de la déclaration d'indépendance du Kosovo au droit international. Cette question ne porte pas sur les conséquences juridiques de la déclaration en cause. En particulier, la Cour n'est pas priée de dire si le Kosovo a ou non accédé à la qualité d'Etat, ni de se prononcer

⁽³²⁾ Roemenië is beducht voor de identiteitszoektocht van de grote Hongaarse gemeenschap in het Roemeense Transsylvanië. Met meer dan een miljoen burgers van Hongaarse afkomst is Roemenië het Hongaarse buurland met de meeste Hongaren. De Szekler-enclave, een gebied in het midden van Roemenië met een Hongaarse meerderheid, verlangt territoriale autonomie en sinds enkele jaren worden er steeds meer initiatieven genomen om dat proces te bespoedigen: een nationale Szekler-raad, een vlag, een volkslied, enz. Zie J. Mercier, "Roumanie. L'importante communauté hongroise est en quête d'identité. La Transylvanie rêve d'autonomie", *Le Soir*, 4 juni 2010, p. 16.

⁽³³⁾ C.I.J., "Conformité au droit international de la déclaration unilatérale d'indépendance relative au Kosovo, Avis consultatif", 22 juli 2010, AR nr. 141. Zie ook, inzonderheid, P. d'Argent, "Kosovo: vouloir être ne viole pas le droit international", *J.T.* 2011, p. 2 e.v.; M. Dubuy, "Chronique de jurisprudence internationale sous la direction de P. Weckel, C.I.J., Avis consultatif du 22 juillet 2010, Conformité au droit international de la déclaration unilatérale d'indépendance relative au Kosovo", *Rev. gén. dr. internat.* 2010, dl. 114, nr. 4, p. 869 e.v.; P.M. Martin, "Une opération de déminage potentiellement explosive: l'avis de la Cour Internationale de Justice sur la déclaration unilatérale d'indépendance du Kosovo", *D.H.* 18 nov. 2010 – nr. 40, p. 2658 e.v.; E. Suy en K. Wellens, "Het advies van het Internationaal Gerechtshof over de onafhankelijkheidsverklaring van Kosovo", *R.W.* 2010, p. 556 e.a.; R. van Steenberghe en A. Claeys Bouúaert, "L'avis de la Cour internationale de Justice sur la déclaration d'indépendance du Kosovo. Audace et retenue de la Cour au sujet d'une question controversée", *Rev. dr. inter. comp.* 2011/2, p. 343 e.v.

sur la validité ou les effets juridiques de la reconnaissance du Kosovo comme Etat indépendant par certains Etats. (...). Dès lors, la Cour n'estime pas nécessaire, pour répondre à la question de l'Assemblée générale, d'examiner le point de savoir si la déclaration d'indépendance a ou non conduit à la création d'un Etat, ou de se prononcer sur la valeur des actes de reconnaissance".

Van Steenberghe en Claeys Bouúaert merken zelfs het volgende op: "La Cour n'a pas conclu, au terme de son analyse, que, parce qu'elle n'était pas interdite, la déclaration était conforme au droit international. Elle s'est limitée à affirmer que cette déclaration ne violait pas le droit international et a ainsi évité de formuler une conclusion qui laisserait penser qu'elle s'est également prononcée sur le volet permissif de la question". Het Internationaal Gerechtshof heeft dus geen uitspraak gedaan over een eventueel recht, om het te formuleren in de bewoordingen van van Steenberghe en Claeys Bouúaert, op een "sécession-remède, c'est-à-dire (...) d'un éventuel droit pour des groupes vivant à l'intérieur du territoire d'un Etat à s'autodéterminer en faisant unilatéralement sécession dans l'hypothèse où ils se verraient refuser un accès réel au gouvernement pour assurer leur développement politique, économique, social et culturel" ⁽³⁴⁾.

Op het vlak van het internationaal recht blijft de situatie van Kosovo dus, op zijn minst gedeeltelijk, geblokkeerd, ook al erkennen sommigen dat Kosovo op politiek en institutioneel vlak levensvatbaar is ⁽³⁵⁾.

21. Een van de redenen waarom bepaalde Staten weigeren de onafhankelijkheid van Kosovo te erkennen, is vermoedelijk de angst dat de erkenning van die onafhankelijkheid de deur opent voor de separatistische eisen van nationale minderheden op hun eigen grondgebied.

Zo schrijft Liridon Lika: "La Chine (...) refuse de reconnaître le Kosovo tout en se positionnant plus discrètement comparé à la Russie, (allié indéfectible de la Serbie), mais diverses raisons poussent Pékin à agir de la sorte, comme le problème des provinces sécessionnistes telles que le Taïwan, le Tibet ou encore

⁽³⁴⁾ R. van Steenberghe en A. Claeys Bouúaert, "L'avis de la Cour Internationale de Justice sur la déclaration d'indépendance du Kosovo. Audace et retenue de la Cour au sujet d'une question controversée", Rev. dr. intern. comp. 2011/2, p. 363 en 364.

⁽³⁵⁾ Zie L. Lika, "La consolidation internationale de l'indépendance du Kosovo: quelle est la viabilité de ce nouvel Etat?", Revue de la Faculté de droit de l'Université de Liège 2012/4, p. 459 e.v., inzonderheid p. 511.

le Sin-Kiang musulman. Les cinq Etats membres de l'Union européenne, qui s'opposent à la reconnaissance de l'indépendance, justifient leurs positions par la crainte que celle-ci puisse encourager les revendications séparatistes des minorités nationales dans certaines parties de leurs territoires. C'est le cas avec les pays basques et la Catalogne en Espagne, les minorités ethniques hongroises en Roumanie et en Slovaquie, les minorités turque, albanaise et macédonienne en Grèce, et la question des Turcs situés dans la partie Nord de Chypre" (36).

22. De objectiviteit gebiedt evenwel erop te wijzen dat de internationale betrekkingen niet het monopolie zijn van de erkende soevereine Staten. De erkenning als natie biedt de mogelijkheid om dergelijke betrekkingen aan te gaan(37). Dat is het geval voor Taiwan, ook al gaat het om een ontmanteling van de Staat die ik als sui generis zal omschrijven en ook al is het geval van Taiwan mijns inziens eerder een probleem van staatsvertegenwoordiging dan van staatserkenning.

Een voorbeeld om het geval van Taiwan toe te lichten. In een arrest van 30 maart 2011 heeft de 'Cour administrative d'appel de Paris' geoordeeld "que non reconnu de jure par la France, (l')Etat (de la République de Chine) invoque à juste titre une reconnaissance de fait, qu'il serait illogique de lui refuser alors qu'il est jugé apte à se défendre devant un juge; (...) que la République de Chine, non reconnue par la République Française, constitue en fait un Etat souverain et indépendant auquel la courtoisie internationale impose qu'il ne soit pas porté atteinte"(38).

C. - Oezbekistan, Tadzjikistan, Kirgizië, Kazachstan en Turkmenistan.

23. Oezbekistan, Tadzjikistan, Kirgizië, Kazachstan en Turkmenistan zijn vroegere Sovjetrepublieken die sedert 1991, bij de ontmanteling van de Sovjetunie, onafhankelijk zijn geworden. Tadzjikistan is een bijzonder geval omdat de beginjaren van zijn onafhankelijkheid werden getekend door een burgeroorlog die tot 1997 heeft geduurd zonder dat één kamp de bovenhand heeft gehaald en waarbij 50.000 doden zijn

(36) L. Lika, "La consolidation internationale de l'indépendance du Kosovo: quelle est la viabilité de ce nouvel Etat?", Revue de la Faculté de droit de l'Université de Liège 2012/4, p. 494 en 495.

(37) Zie P. Weckel, "Plaidoyer pour le processus d'indépendance du Kosovo, réponse à Olivier Corten", Rev. gén. dr. internat. 2009, dl. 113, nr. 2, p. 270.

(38) Cour administrative d'appel de Paris, 30 maart 2011, nr. 10/18825, Rev. gén. dr. internat. 2012, dl. 116, nr. 4, p. 922, met noot T. Fleury Graff.

gevallen. De vrede die onder toezicht van de Verenigde Naties en van Rusland werd gesloten, bracht de Parlementsvoorzitter, Emomalii Rahmon aan de macht.

De hoofdproblematiek in dat gedeelte van de wereld is de watervoorziening, maar het nog niet volledig opgeloste probleem van de opdeling van de Kaspische zee, dat verband houdt met de natuurlijke hulpbronnen van het continentaal plat, mag ook niet over het hoofd worden gezien. Daar bovenop komen nog de spanningen tussen Iran en sommige Westerse Staten, waarbij het spookbeeld van een militaire interventie van laatstgenoemden in Iran, de aangrenzende Staten schrik inboezemt.

24. Eens in Oezbekistan krijgt de Narynrivier de naam Syr-Daria, één van de twee hoofdstromen die Centraal Azië voeden. De stroom vloeit vervolgens door een kleine regio ten noorden van Tadzjikistan, alvorens opnieuw Oezbekistan te doorkruisen en vervolgens moeizaam in het Aralmeer uit te monden en daarbij een groot gebied in Zuid-Kazachstan te doorkruisen. Die stroom is, samen met de Amou-Daria, die door Tadzjikistan en Turkmenistan stroomt maar het Aralmeer in Oezbekistan niet langer bereikt, een twistpunt tussen al die Staten, los van de zware ecologische problemen van de regio. De Staten beschuldigen elkaar ervan verantwoordelijk te zijn voor de toestand wegens hun egoïstisch gebruik van de Syr-Daria en de Amou-Daria.

Natuurlijk kan ik geen standpunt innemen ten gunste van één van die Staten. Ik kan alleen de trieste toestand betreuren van het bekken van het Aralmeer dat gedeeld wordt door Kazachstan, Tadzjikistan, Kirghizië, Turkmenistan en Oezbekistan.

We kunnen alleen maar vaststellen, wat ook de oorzaken mogen zijn: het Aralmeer, dat een zoutwatermeer is, werd in 1960 nog gevoed door machtige stromen als de Amou-Daria en de Syr-Daria. Het bestreek 68.000 km² en was de vierde grootste zoutwater binnenzee ter wereld. In 2000 was de watermassa met de helft geslonken.

25. De onzekerheid omtrent de verdeling van de Kaspische zee valt evenmin te verwaarlozen, want zij houdt verband met de olievoorraden. Het zuidelijk gedeelte van de Kaspische zee is reeds jaren het voorwerp van betwisting. Alleen Rusland en Kazachstan hebben in 2002 hun grensprobleem bilateraal opgelost, door de bodem te verdelen en het water voor gemeenschappelijk gebruik te laten.

Wat de overige landen betreft, is er geen gebrek aan betwiste grondgebieden. De natuurlijke hulpbronnen, inzonderheid de koolwaterstoffen, vormen de drijfveer. Azerbeidzjan, Iran en Turkmenistan willen elk de meest gunstige voorwaarden voor zich.

§ 4. - Staatsontmanteling kan gepaard gaan met een tijdrovende wetgevende evolutie.

26. De vierde vaststelling, die mij vanzelfsprekend lijkt, is het feit dat de ontmanteling van de Staat, kan gepaard gaan met een tijdrovend wetgevend proces.

Het administratief recht van de Russische Federatie is daarvan een voorbeeld⁽³⁹⁾.

In het kader van de in de Russische Federatie gevoerde administratieve hervormingen, gaat een bijzondere aandacht naar de normen die de regels vastleggen volgens welke de opdrachten van de Staat, van de lokale overheid en de openbare dienst moeten worden uitgevoerd. Die teksten leggen de te volgen procedures vast en bevatten de limitatieve lijst van documenten die aan de burgers, zowel als aan de organisaties kunnen worden gevraagd. De perestrojka, het uiteenvallen van de Sovjetunie en de oprichting van de Russische Federatie hebben de belangstelling voor de instellingen, het grondwettelijk recht en het burgerlijk recht doen toenemen, veeleer dan de belangstelling voor het administratief recht.

Het nieuw administratief recht van de Russische Federatie benadert vandaag in grote lijnen dat van de Westeuropese landen. De juridische activiteit van de administratie uit zich hoofdzakelijk in twee soorten akten: de eenzijdige administratieve akte en de overeenkomst. De verhoudingen tussen de federale wetgeving, de wetgeving van de bestuurlijke onderverdelingen van de Federatie en de verordenende bevoegdheid van de uitvoerende lichamen van de administratieve onderverdelingen van de Federatie, werpen bijzondere problemen op, met name op het vlak van de "gemeenschappelijke bevoegdheid" (sovmestnoe vedenie) van de Federatie en van de bestuurlijke onderverdelingen

⁽³⁹⁾ Zie Les procédures administratives et le contrôle à la lumière de l'expérience européenne en France et en Russie, o.l.v. T.I. KHABRIEVA en G. MARCOU, Parijs, Société de législation comparée, 2012, Collection de l'UMR de droit comparé de Paris (Université de Paris 1/CNRS-UMR 8103), dl. 26, p. 309 (Bespreking door J.F. Leclercq in Rev. dr. inter. comp. 2013/2, p. 261 e.v.). Over de grondwettelijke evolutie van Rusland, zie P. Gélard, "L'actualité constitutionnelle en Russie, dans les Etats de la CEI et de l'Europe centrale et orientale et dans les pays toujours ou anciennement communistes (januari – oktober 2009)", Revue française de Droit constitutionnel, jan. 2010, nr. 81, p. 187 e.v.

van de Federatie. Enerzijds is er het probleem van de "vervroegde" wetgeving, dat zijn de wetten die door de bestuurlijke onderverdelingen van de Federatie zijn goedgekeurd op vlakken die voor de Federale bevoegdheid openstaan, maar nog voor die bevoegdheid is uitgeoefend, anderzijds is er het probleem van de wijziging van federale wetten waardoor de regionale wetten daarmee in overeenstemming moeten worden gebracht. Beide zaken zijn vaak een bron van moeilijkheden. De wijziging van de regionale wetgeving komt met vertraging en met terugwerkende kracht tot stand en soms gebeurt het dat de regionale wetgever geen weet heeft van de wijziging van de federale wetgeving. Het decreet nr. 314 van 9 maart 2004 van de voorzitter van de Russische Federatie wijzigt de verhoudingen tussen de regering en de ministers en versterkt de rol van de ministers in de uitoefening van de verordenende bevoegdheid. Vóór dat decreet waren de juridische bevoegdheden van de ministers niet duidelijk omschreven. Een algemene reglementering van de administratieve procedures ontbreekt nog steeds. Het probleem is dat de Russische wetgeving zich in een fase van modernisering bevindt en dus voortdurend wijzigt. Hetzelfde geldt voor de rechtsleer in het Russisch administratief recht. Tot op heden is er geen duidelijk antwoord op de vraag of de organen van de uitvoerende macht de exclusieve bevoegdheid hebben om administratieve besluiten uit te vaardigen dan wel of die besluiten ook van andere bestuurlijke onderverdelingen kunnen uitgaan die bepaalde taken van het openbaar bestuur vervullen. Zo maakt de Russische Centrale Bank geen deel uit van het stelsel van federale instellingen van de uitvoerende macht maar toch is zij een bestuursorgaan van de Staat. De bevoegdheid om tijdelijk een administratieve akte op te schorten komt alleen de daartoe specifiek bevoegde autoriteiten toe: de Voorzitter van de Russische Federatie, de Regering van de Russische Federatie, de procureur, de gemeenschappelijke rechtbank, de instelling die de akte heeft opgesteld en het superviserende orgaan.

We mogen ook niet vergeten dat in Rusland de opvatting en de ontwikkelingsstrategie van de juridische opvolging bijzonder actueel zijn geworden. Dat maakt het mogelijk te bepalen in hoeverre de wetten en andere juridische akten werkelijk worden toegepast, rekening houdend met de bestaande procedures. In het Veldwetboek, het Wetboek van Stedenbouw en in andere wettelijke bepalingen bestaan er algemene regels die aanleiding geven tot concrete regeringsbeslissingen of ministeriële beslissingen inzake de opvolging van de toepassing ervan op het vlak van bijvoorbeeld het grondbeleid, de watervoorziening, begroting en arbeid. Onderzoekers bestuderen de verbanden

tussen de evolutie van de sector en de toepassing van de wet.

Ik herhaal, in de Russische Federatie is de administratieve hervorming tot op de dag van vandaag nog steeds aan de gang. De hoofdbetrachting, naast de oprichting van een doeltreffende administratie, bestaat in het creëren van volledig nieuwe verhoudingen tussen de Staat, in de vorm van de administratieve overheden en hun ambtenaren, enerzijds, en de burger, het maatschappelijk middenveld en de ondernemingen, anderzijds. Meer transparantie in de activiteiten van de administratieve overheden blijft met name een van de belangrijkste opgaven van de administratieve hervorming. De federale wet nr. 210 van 27 juli 2010 omschrijft het begrip, het stelsel van de Staatsdiensten en van de diensten van de lagere overheden, alsook de modaliteiten van de omgang van de organen die voor de uitvoering van die taken instaan met de burgers en de structuren, met name onder elektronische vorm. Wat dat laatste betreft, bepaalt de wet immers dat dienstverlening, zowel onder de traditionele vorm, als onder elektronische vorm kan verleend worden, en die wet is nauw verbonden met de tenuitvoerlegging van het federaal programma "Elektronisch Rusland" en is gericht op de organisatie van de dienstverlening van alle Staatsdiensten en diensten van de lagere overheid, door gebruik te maken van elektronische middelen, via één enkele portaalsite voor de Staatsdiensten en gemeentelijke diensten, een algemene elektronische kaart voor de natuurlijke personen en andere middelen.

Ik heb reeds erop gewezen dat de Russische administratieve wetgeving geen algemeen stelsel van administratief beroep bepaalt, maar een groot aantal wetteksten regelen in detail, voor specifieke onderwerpen, de wijze om rechtsmiddelen aan te wenden tegen het optreden of stilzitten van de overheid. Er bestaan ook andere rechtsmiddelen: het instellen van een beroep bij de rechtbank, de aanhangigmaking van de zaak bij het Openbaar ministerie en bij de Verdediger van de Rechten van de Mens van de Russische Federatie.

De dag van vandaag wordt aanvaard dat publiekrechtelijke rechtspersonen privé-diensten kunnen leveren en dat privaatrechtelijke rechtspersonen een algemeen belang kunnen nastreven. In tegenstelling tot de landen van continentaal recht zijn in de Russische rechtswetenschap pas na de goedkeuring van de Grondwet van de Russische Federatie van 1993 daadwerkelijk privaatrechtelijke rechtspersonen verschenen samen met de overeenstemmende

rechtsstelsels. Omdat volgens de Sovjettraditie alles tot de bevoegdheid behoorde van de verschillende organen van de macht, zijn het alleen maar bepaalde gebieden die geleidelijk aan tot de bevoegdheid van privaatrechtelijke rechtspersonen zijn gaan behoren. Een van de doelstellingen van het staatsbeleid bestaat erin om de privaatrechtelijke rechtspersonen te betrekken bij de openbare dienstverlening om de kwaliteit ervan te verbeteren en beter de belangen van de burgers te behartigen, maar verschillende theoretische en praktische problemen zijn nog niet opgelost. Bijvoorbeeld de privé-gezondheidszorg, die in artikel 41, § 2, van de Grondwet van de Russische Federatie op gelijke voet is gesteld met het Staatsstelsel en gemeentelijk stelsel van gezondheidszorg, bevindt zich nog in een beginfase.

§ 5. - Toename van reële en mogelijke gevallen van staatsontmanteling heeft iets ongerijmds.

27. Mijn vijfde en laatste rechtstreeks persoonlijke politieke en juridische vaststelling is de vaststelling dat de toename van effectieve of mogelijke gevallen van ontmanteling van de Staat iets tegenstrijdigs heeft.

Zo heeft Vladimir Poetin bijvoorbeeld als voorzitter of als eerste minister van de Russische Federatie nooit verheeld dat hij een "Euraziatische Unie" met de vroegere Russische zusterrepublieken betracht⁽⁴⁰⁾.

Reeds in 1991 omschreef president Poetin de opdeling van de Sovjetunie als de "grootste geopolitieke ramp van de XX^{ste} eeuw".

Zijn idee is niet om de Sovjetunie onder een andere vorm te doen herleven maar wel om tot een grotere integratie te komen dan de huidige relaties die soms moeilijk liggen, zoals bijvoorbeeld de gasproblemen tussen Moskou en Kiev. De integratie zou op nieuwe politieke en economische waarden opgebouwd moeten worden.

Voor president Poetin moet dat een supranationale unie worden waarbij ook de technologische en militaire samenwerking versterkt wordt en de buitenlandse politiek beter gecoördineerd wordt.

⁽⁴⁰⁾ Zie B. Quénelle, "Vladimir Poutine songe à refaire une URSS", Le Soir, 5 okt. 2011, p. 10; B. Quénelle, "Russie. Poutine boude Obama mais reçoit Loukachenko", Le Soir, 16 en 17 mei 2012, p. 12; zie ook B. Quénelle, "Vladivostok, les deux visages de la Russie" en "Le show de Vladimir Poutine s'achève en apothéose", Le Soir, 8 en 9 sept. 2012, p. 13.

Die douane-unie tussen Rusland, Wit-Rusland en Kazachstan zou de kern vormen van die nieuwe geopolitieke eenheid .

Afdeling III. - Besluit.

Mijnheer de Eerste Voorzitter,
Dames en Heren,

28. Ik heb deze openingsrede de titel gegeven:
"Ontmanteling van de Staat: kort bestek van de praktische internationaalrechtelijke implicaties".

"Kort bestek" omdat ik dat delicate onderwerp verre van uitgeput heb, omdat ik aanneem dat anderen hierover een volledig andere mening kunnen hebben dan de mijne en omdat mijn exposé slechts over bepaalde aspecten van het internationaal publiek recht gaat.

"Praktische implicaties" omdat ik de rechtsleer die aan dit onderwerp is gewijd niet *in extenso* heb onderzocht⁽⁴¹⁾. Ik heb bijvoorbeeld geen onderzoek verricht naar drie internationale verdragen die in het Belgisch recht niet toepasselijk zijn, maar die niettemin in deze materie belangrijk zijn en die het op zich reeds verdienen om het voorwerp uit te maken van een andere Openingsrede: de Conventie van Montevideo betreffende de rechten en plichten van Staten, ondertekend te Montevideo op 26 december 1933⁽⁴²⁾, het Verdrag van Wenen inzake Statenopvolging met betrekking tot verdragen, gedaan te Wenen op 23 augustus 1978⁽⁴³⁾, en het Verdrag van Wenen inzake Statenopvolging met betrekking tot staatseigendom, -archieven en -schulden, gedaan te Wenen op 8 april 1983⁽⁴⁴⁾.

29. Mijn echtgenote Michèle heeft mij in 1987 voor Sinterklaas een zeer boeiend boek cadeau gedaan dat toen net van de pers kwam. Het boek was geschreven door Michail Gorbatsjov, uitgegeven in het Engels, met als titel "Perestroika. New Thinking for Our Country and the World" en werd daarna in het Frans vertaald.

⁽⁴¹⁾ Zie met name Démembrements d'Etats et délimitations territoriales: l'uti possidetis en question(s), onder leiding van O. Corten, B. Delcourt, P. Klein en N. Levrat, Collection de droit international, Brussel, Bruylant – Editions de l'Université de Bruxelles, 1999.

⁽⁴²⁾ Montevideo Convention on the Rights and Duties of States, signed at Montevideo, 26 December 1933.

⁽⁴³⁾ Vienna Convention on succession of States in respect of treaties, done at Vienna, 23 August 1978.

⁽⁴⁴⁾ Vienna convention on succession of States in respect of State property, archives and debts, done at Vienna, 8 April 1983.

In dat boek schrijft Gorbatsjov die toen secretaris-generaal van het centraal comité van de communistische partij van de Sovjetunie was (in Franse vertaling): "Tirant parti de l'expérience soviétique, certains pays en vinrent à oublier leurs propres spécificités. Pis encore, une manière stéréotypée d'aborder les problèmes se vit gratifier d'un vernis idéologique par certains de nos théoriciens et de nos dirigeants particulièrement pragmatiques qui agissaient quasiment comme s'ils étaient les seuls détenteurs de la vérité. Sans prendre en considération la singularité des problèmes et les traits spécifiques des divers pays socialistes, ils en venaient parfois à afficher quelque défiance à l'égard de la manière qu'avaient ces pays d'aborder certains de leurs problèmes" ⁽⁴⁵⁾.

Die bekommernis van Gorbatsjov om te komen tot een strikte eerbiediging, in de internationale praktijken, van het recht van volkeren om volledig zelfstandig de weg en de wijze van hun ontwikkeling te kiezen, werd door de politieke verantwoordelijken van de Sovjetunie op gemengde gevoelens onthaald.

Vanaf 1990 hebben sommige politici hun bezorgdheid geuit over het verlies aan invloed, in de verschillende Sovjetrepublieken, van de eerste secretaris van het centraal comité van de communistische partij, die tot dan toe de werkelijke macht had uitgeoefend in elk van die republieken.

Verschillende kandidaten, een primeur in 1989, heeft op misschien onverwachte wijze ten volle uitwerking gehad in 1990, dankzij de vernieuwing van de lokale sovjets (de territoriale en gemeentelijke besturen) en van de opperste sovjets (de parlementen) van de vijftien republieken waaruit de Sovjetunie was samengesteld. In de opperste sovjets van verschillende republieken hebben de aanhangers van autonomie en onafhankelijkheid het gehaald.

Sommigen in de Sovjetunie hebben president Gorbatsjov verweten dat hij met zijn herstructurering en toegevingen in de kaart heeft gespeeld van de voorstanders van onafhankelijkheid en, gebruik makend van zijn vakantie in de Krim, hebben zij in augustus 1991 een putsch gepleegd. Hun poging is in minder dan drie dagen mislukt, de verhoudingen binnen de politieke klassen werden omgegooid, Gorbatsjov is er zwaar verzwakt uitgekomen en het beeld van Jeltsin, hoog bovenop een tank, weerstand

⁽⁴⁵⁾ M. Gorbatchov, Perestroïka. Vues nouvelles sur notre pays et le monde, Paris, Flammarion, 1987, p. 233.

biedend aan de putschisten, heeft diens gezag en legitimeit versterkt⁽⁴⁶⁾.

30. Geconfronteerd met de toenemende onafhankelijkheidseisen heeft president Gorbatsjov gepoogd de Sovjetunie te redden, door een hervorming in confederale zin door te voeren⁽⁴⁷⁾.

De wet van 5 september 1991 heeft een Raad van State van de Sovjetunie opgericht. Die Raad van State, die is samengesteld uit de president van de Sovjetunie en uit de hoogste leiders van de republieken van de Unie, had tot doel om op overlegde wijze de problemen van binnenlandse en buitenlandse politiek te regelen die de gemeenschappelijke belangen van de republieken raken.

De wet van 5 september 1991 heeft ook een Interrepublikeinse Economische Commissie opgericht. Die is op paritaire basis samengesteld uit de vertegenwoordigers van de republieken en wilde de economische koers en de uitvoering van de economische hervormingen en van het sociaal beleid coördineren.

In november 1991 werden de meeste sovjet-ministeries afgeschaft. Het ministerie van Binnenlandse Zaken, van Defensie, van Buitenlandse Betrekkingen en een Interrepublikeinse Veiligheidsdienst zijn blijven bestaan.

De wet van 5 september 1991 heeft ook het parlement gereorganiseerd om aldus tot een betere vertegenwoordiging van de sovjetrepublieken te komen.

Dezelfde wet heeft ten slotte bepaald dat de hoogste organen van de staatsmacht van de republieken van de Unie het recht hadden om op hun grondgebied de werking op te schorten van de wetten die door de Opperste Sovjet van de Sovjetunie zijn goedgekeurd, wanneer die wetten in strijd waren met de grondwet van de republiek.

Parallel werd beslist tot de oprichting van een Economische gemeenschap om een gemeenschappelijke economische ruimte in stand te houden met de republieken die zich uit de Sovjetunie zouden terugtrekken.

⁽⁴⁶⁾ Zie H. Hamant, Démembrement de l'URSS et problèmes de succession d'Etats, Collection de droit international, Brussel, Bruylant – Editions de l'Université de Bruxelles, 2007, p. 23, 24 en 25.

⁽⁴⁷⁾ Zie H. Hamant, Démembrement de l'URSS et problèmes de succession d'Etats, Collection de droit international, Brussel, Bruylant – Editions de l'Université de Bruxelles, 2007, p. 64, 65, 66, 67, 68, 69 en 76. Zie ook supra, nr. 7.

Ook werd er een nieuwe versie uitgewerkt van het ontwerp van verdrag van de Unie waarin een "Confederale Staat" wordt erkend, maar dat is mislukt.

De ontmanteling van de USSR is uiteindelijk werkelijkheid geworden en de "Confederale Staat" heeft het niet overleefd; het was reeds te laat. In december 1991 is er gewoon een nieuwe entiteit overgebleven met vage contouren en die zeker niet de plaats van de Sovjetunie heeft ingenomen: de Gemeenschap van Onafhankelijke Staten.

31. De ontmanteling van de Staat is volgens het internationaal publiek recht een moeilijk antwoord op een mislukking, wat volgens mij niet betekent dat de ontmanteling, in het intern recht, een mislukking moet zijn, mits er geslaagde voorbereidende onderhandelingen zijn geweest. De ontmanteling van een Staat is in het internationaal publiek recht echter een antwoord op een mislukking, want waar het in het internationaal publiek recht echt om gaat is de onmogelijkheid voor de bestaande Staat om, ten overstaan van de internationale gemeenschap, de wil tot afscheiding van één of meerdere van zijn gemeenschappen te beheersen.

De vraag rijst dus ook of er werkelijk geen enkele mogelijkheid bestaat om een dergelijk antwoord op een mislukking te vermijden, door op juridisch vlak tijdig een grondwettelijke en wetgevende evolutie te organiseren die moet leiden naar meer autonomie van de verschillende gemeenschappen waaruit de Staat is samengesteld die met ontmanteling wordt bedreigd.

Dat hangt af, althans gedeeltelijk, van het beeld dat men van de ander heeft⁽⁴⁸⁾.

Een spreekwoord uit Patagonië luidt: "Schoonheid ligt niet in zaken, maar in de ogen van hij die ze aanschouwt".

*

*

*

Ereraadsheer André Simonet is in de loop van de maand oktober 2012 overleden.

⁽⁴⁸⁾ De Openingsrede werd in essentie geschreven vóór 1 mei 2013.

Hij heeft zijn ambt in het Hof slechts enkele jaren uitgeoefend en verbleef sedert vele jaren in het buitenland. Desondanks heeft niemand zijn onderlegdheid en vriendelijkheid vergeten. Nooit hebben de doorstane beproevingen hun sporen nagelaten.

Steeds was hij met de glimlach bereid iemand ter wille te zijn.

Emeritus afdelingsvoorzitter Marguerite Charlier heeft ons onlangs in alle discretie verlaten. Discretie die ook bij het Hof haar kenmerk was. Deze grote dame, zowel letterlijk als figuurlijk, met haar scherpe intelligentie, subtiel denkvermogen en grote werkkraft was een aimabel mens. Zij die bij het Hof het voorrecht hadden tot haar intieme kring te behoren en met genoeg terugdenken aan gedachtewisselingen over literatuur en filosofie, herinneren zich hoe zij zich, zonder omwegen, voorstond op een familiale traditie met zowel een rooms-katholieke als een protestantse inbreng.

Maar Mevrouw de emeritus afdelingsvoorzitter Marguerite Charlier, die verknocht was aan de Rechterlijke Macht, zou zeker niet hebben gewild dat de voortzetting van de werkzaamheden van het Hof uitsluitend in het teken van de herinnering zou staan.

Sta me dus toe vandaag de wens te uiten dat de verzelfstandiging van de gerechtelijke organisatie succesvol wordt, want dat is de uitdaging die ons de komende maanden en jaren allicht te wachten staat.

De stichter van een distilleerderij in TENNESSEE, die een wereldbekende "WHISKEY" produceert, had als motto: "Every day we make it, we'll make it the best we can".

Voor de Koning vorder ik dat het aan het Hof moge behagen zijn werkzaamheden voort te zetten tijdens het gerechtelijk jaar dat thans een aanvang neemt.

INHOUDSOPGAVE

Nrs.

Afdeling I. - Ontmanteling van de Staat en Territoriale wijzigingen.	1
§ 1. - Een kies onderwerp.	1
§ 2. - De juridische moeilijkheden in het internationaal recht. Het voorbeeld van de ontmanteling van de voormalige Sovjetunie. .	5
§ 3. - De politieke moeilijkheden voor de internationale gemeenschap.	9
Afdeling II. - Vijf onmiddellijke persoonlijke vaststellingen op het politieke en juridische vlak.	11
§ 1. - Staatsontmanteling dreigt zich zelfs in het Westen te verspreiden.	11
A. - Quebec.	11
B. - Groenland.	13
C. - Schotland.	14
D. - Catalonië.	15
§ 2. - Staatsontmanteling draagt niet bij tot internationale politieke en juridische veiligheid.	16
§ 3. - Staatsontmanteling is niet noodzakelijk een mirakeloplossing voor alle problemen van de vroegere Staat die veranderd is.	17
A. - Slowakije.	17
B. - Kosovo.	20
C. - Oezbekistan, Tadzjikistan, Kirgizië, Kazachstan en Turkmenistan.	23
§ 4. - Staatsontmanteling kan gepaard gaan met een tijdrovende wetgevende evolutie.	26
§ 5. - Toename van reële en mogelijke gevallen van staatsontmanteling heeft iets ongerijms.	27
Afdeling III. - Besluit.	28